

Over woorden, posters en taalbeleid

Hilde Leon

‘Schrijf eens een artikel in verband met wat je nu doet,’ zei mijn collega tussen twee telefoongesprekken door. Terwijl de bomen tijdens de busrit naar huis aan me voorbij zoefden, dook de ene zin na de andere voor dit artikel op. Ongeordend, in een verkeerde stijl, inadequaat woordgebruik, maar de basis was er. Dat ervaren veel leerlingen uit de eerste graad van het secundair Nederlandstalig onderwijs in het Brusselse met de regelmaat van de klok. Ze hebben ideeën, maar krijgen er geen lijn in, praten of schrijven wat ongenueanceerd, ze vinden ‘hun’ woorden niet. De oorzaak van hun zwakke verwoordingsvaardigheid verschilt echter met die van mij. Nederlands is mijn moedertaal, voor hen is het een tweede of derde taal, een ‘artificiële’ taal die enkel binnen de klas gehanteerd wordt. Ik ben aan mijn taal gehecht; zij beschouwen Nederlands vaak als een noodzakelijk obstakel om aan een job te geraken. De emotionele band met die taal kan ik vanuit mijn positie als nascholer niet scheppen. Ze middelen geven om die schooltaal beter onder de knie te krijgen, kan ik via hun leraren wel.

GEBREK AAN WOORDENSCHAT

In verschillende Brusselse secundaire scholen schrijven leraren het gebrek aan woordenschat bovenaan hun knelpuntenlijstje. Wanneer je wat verder navraagt, ontdek je dat de leerlingen in de eerste plaats onvoldoende schooltaalwoorden (zoals *aanbrengen*, *immers*, *het kenmerk*, *maatregelen*, *bevestigen*, *hoewel*,...)

beheersen. Als je weet dat die woorden verschillende kenniselementen in een (mondelinge of schriftelijke) tekst betekenis geven en logische verbanden leggen, dan moet daar snel op ingespeeld worden.

Uit het volgende tekstje blijkt dat een gebrek aan woordenschatkennis je op een verkeerd spoor kan zetten. Deze tekstversie heeft een dekkingspercentage van 70% d.w.z. dat de lezer 70% van de woorden kent.

We moeten ..., zei een ... uit Singapore tegen ... We hebben geen ... meer. Singapore is maar een klein ... met een sterk We ... met zo'n ... dat we niet anders kunnen. ik ... een huis met een ... aan beide ..., het ... er ... Voor de ... mensen is dit nog steeds de ... van wonen, maar dat is een niet meer te ... geworden.¹

Uit: Hajer & Meestringa (1995)

Onderzoekers zoals Hajer & Meestringa (1995) toonden aan dat een lezer minstens 90% van de woorden moet kennen om een tekst redelijk goed te begrijpen. Zo'n hoog percentage klinkt alarmerend als we het Brussels doelpubliek voor ogen houden.

HET POSTERPROJECT

Het *Posterproject* is een van die middelen waarmee leerlingen hun woordenschat vanaf het eerste jaar secundair onderwijs kunnen uitbreiden (Bots, 1999; Meys & Van der Veer, 1999). Het materiaal dat ontwikkeld werd door het Projectbureau en uitgeverij Partners (Rotterdam), bestaat uit een set van 35 posters, een werkschrift voor de leerling en een handleiding voor de leraar. In de praktijk is het meestal zo dat een leraar Nederlands een uurtje besteedt aan de 10 woorden van die week. Hij gaat op dat moment expliciet met de woorden aan het werk. De ontwikkelaars van het *Posterproject* benadrukken echter dat het belangrijk is dat er op grote schaal gewerkt wordt, met andere woorden dat zoveel mogelijk leraren in zoveel mogelijk vakken de schooltaalwoorden in hun materiaal, toetsen, opdrachten, uitleg en instructie verwerken. Uit de ervaring van de scholen blijkt dat dit essentieel is. Alleen als de aanbren-ger van de woorden expliciet met de woorden aan de slag gaat en als de andere leraren impliciet de woorden verwerken in hun les, kunnen de leerlingen erin slagen de woorden receptief te beheersen.

Dat daarbij heel wat organisatie, planning en afspraken nodig zijn, spreekt voor zich.² In verband met de motivatie van leerlingen kan je in de handleiding enkele suggesties lezen, zoals: leerlingen laten aangeven wanneer een leraar het woord tijdens een les

gebruikt (bijvoorbeeld in een klein wedstrijd-je), de tekst van de poster eens afdrukken in het schoolkrantje en dergelijke. Die suggesties kunnen inderdaad helpen, maar als je de posters en de werkschriftjes waarin gatenteksten en te verklaren woorden staan, nader bekijkt, merk je direct dat de overvloed aan invuloefeningen ongeïnteres-seerdheid in de hand werkt. Er schuilt ook het gevaar in dat woordenschatlijstjes de bovenhand zouden krijgen.

Blijkbaar vonden de ontwikkelaars zelf ook dat enkel werken met de werkschriftjes wat karig en negatief schools was. Wellicht ook daarom ontwierp de projectgroep het *Woordenweb*³. Met *Woordenweb* kunnen leerlingen gedurende heel het schooljaar regelmatig en op eigen niveau hun kennis van de schooltaal uitbreiden en testen. Het voordeel van dit web is dat leraren de mogelijkheid krijgen om ook vaktaalwoor-den toe te voegen. Bij het onderdeel 'andere woorden' brengt de leraar bijvoorbeeld vaktaalwoorden geschiedenis over het onderwerp Romeinen in of woorden in ver-band met voeding voor het vak biologie.

GOED WOORDENSCHAT-ONDERWIJS

Hoewel deze computeroefeningen al voor een deel de demotivatatie van leraar en leer-ling kunnen indijken, hebben een achttal scholen uit het Brusselse en Nascholing Brussel⁴ begin vorig schooljaar afgespro-ken om motiverende oefeningen en materi-alen aan te maken als alternatief voor de invuloefeningen. Bij de ontwikkeling ervan werd rekening gehouden met enkele belangrijke principes van goed woorden-schatonderwijs. We kozen voor de volgen-de:

PRINCIPES VAN GOED WOORDENSCHATONDERWIJS

- Zowel het begrip/concept (bijvoorbeeld *stuk tekst waarin één gedachte wordt ontwikkeld*) als het woord/label (bijvoorbeeld *alineea*) zijn van belang bij het leren.
- Een woord kennen (leren) betekent dat er meer betekenisrelaties van allerlei aard (beelden, associaties, synoniemen,...) aan gekoppeld worden.
- Om een woord met voldoende gevarieerde betekenissen te vullen, heb je verschillende contexten nodig.
- Het woord moet binnen een bepaalde tijdspanne verschillende keren herhaald worden.
- De fases waarin woorden worden geleerd, zijn: aanbieden (hypothese laten vormen) en semantiseren (met betekenis(sen) vullen), consolideren (vastzetten in het geheugen) en controleren.
- Er moet in alle lessen aandacht geschonken worden aan woorden (begrippen), al dan niet binnen de vakcontext.
- Er moet een zekere afstemming zijn tussen leraren over de grenzen van vakken en leerjaren heen.
- Zo functioneel mogelijke, taakgerichte spreek-, luister-, lees- en schrijfmomenten waarin leerlingen het grote werk doen, zijn efficiënte (woord)leermomenten.

Deze principes hebben we in een concrete kijkwijzer vertaald, die we gebruiken als waardemeter voor oefeningen en activiteiten. Daarbij laten we ons niet

verleiden tot een optelsom. Soms kan een oefening zo motiverend zijn en uitnodigen tot samenwerking dat de andere criteria er wat minder toe doen.

KIJKWIJZER

- De oefeningen bieden woorden in contexten aan.
- De oefeningen geven leerlingen de mogelijkheid te werken met woorden die met elkaar te maken hebben (netwerken).
- De oefeningen zetten aan tot denkactiviteiten.
- De oefeningen zijn leuk, uitdagend, motiverend, taakgericht.
- De oefeningen zijn open.
- Er kan samengewerkt worden.
- De oefeningen zijn gevarieerd qua werk- en groeperingsvorm.
- De oefeningen bereiken hun doel, rekening houdend met de fase in de woordenschatdidactiek.
- De oefening zet de leerling aan zelfstandig betekenis te geven aan woorden (leerstrategieën).

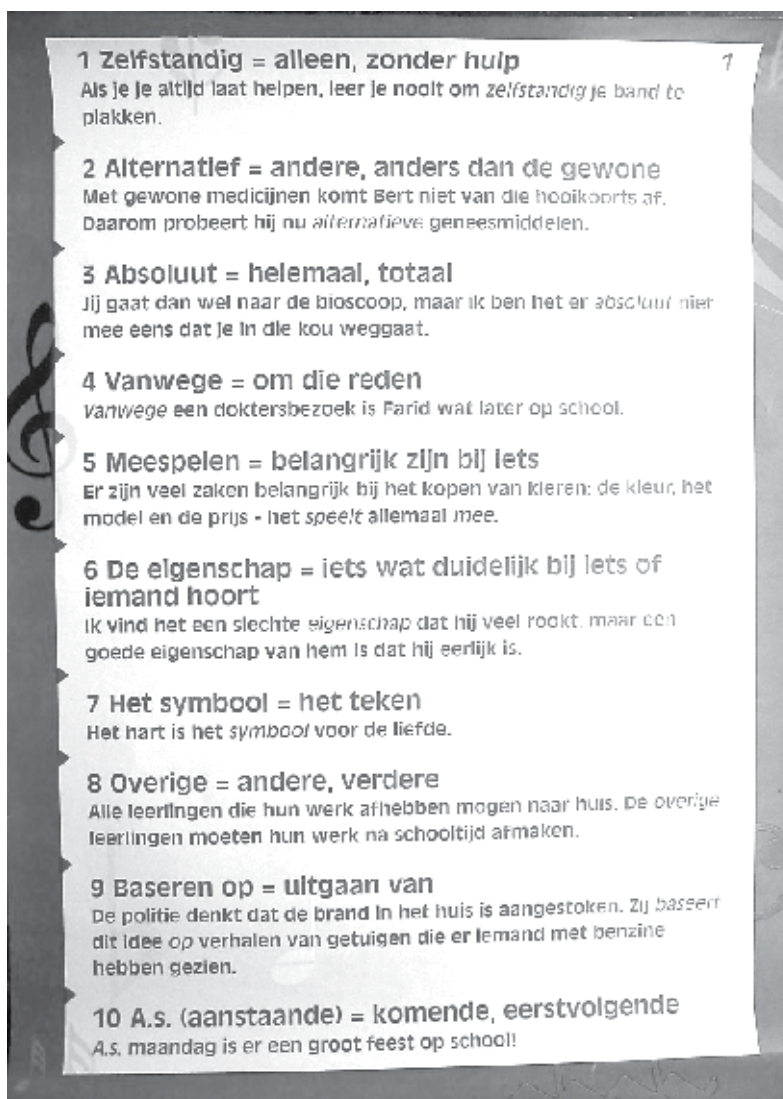
LESIDEEËN EN LESSUGGESTIES OM WOORDEN AAN TE BRENGEN

Hieronder vindt u bij wijze van voorbeeld enkele lesideeën en verwerkingssuggesties ⁵ die aansluiten bij poster 1 (zie figuur 1).

* * *

POSTER 1 – LESIDEEËN

FIGUUR 1: *Poster 1*

- (1) Gesprek met de leerlingen over hun toekomstig beroep (of het beroep van hun ouders/familie/idolen,...).

Hierin worden al enkele woorden gebruikt en op het bord genoteerd.

bv. Welke factoren spelen er mee bij het kiezen van een job?

- De talen die je spreekt
- Je diploma
- ...

Laat eventueel de leerlingen de factoren zelf invullen op het bord/in de map.

Let wel: je kan niet vragen van de leerlingen om alle posterwoorden in een zin te laten gebruiken of te verklaren. Sommige woorden moeten ze alleen maar kunnen begrijpen in de context.

- (2) De teksten uitdelen, samen lezen, bespreken, verder uitleggen en de posterwoorden laten onderstrepen.

Je toekomstige baan: heel belangrijk!

Het hart is het symbool van de liefde. Ieder mens heeft liefde nodig. Maar om te leven heb je in de meeste landen ook geld nodig. Als je later zelfstandig wilt zijn, is het belangrijk dat je zelf de kost verdient. Er spelen heel wat dingen mee bij het kiezen van een baan. Je moet weten wat je wilt en wat voor opleiding je daarvoor nodig hebt. Ook moet je kijken wat voor eigenschappen je zelf moet hebben om die baan goed te kunnen doen. Voor sommige beroepen moet je bijvoorbeeld goed tegen stress kunnen.

A.s. maandag is er een voorlichtingsavond over beroepen. Daar moet je absoluut naar toe als je meer informatie wilt over de baan die jou leuk lijkt. Wie weet kom je ook nog op alternatieve mogelijkheden voor een baan. Er komen oud-leerlingen vertellen over hun job. Zo kun je je keuze baseren op verhalen van mensen die al ervaring hebben. Vanwege de drukte die we die avond verwachten, moet je je wel inschrijven bij de secretaresses van de school. Alleen de mensen die zich hebben ingeschreven kunnen naar de avond, de overige mensen hebben pech gehad.

Verschillende manieren vinden om woorden aan te bieden en te semantiseren is niet evident, ook niet als je met vertegenwoordigers van acht scholen rond de tafel zit. Voor de derde en de vierde fase van de woordenschatdidactiek, de consoliderings- en evaluatiefase lagen de mogelijkheden echter

voor het grijpen. Kruiswoordraadsels, woordraadsels, door elkaar gehaspelde woorden... zijn op zich geen nieuwigheden, maar maken het materiaal aantrekkelijk. Hieronder vindt u een voorbeeld van een gatentekst en een carrousel.

POSTER 1 – OEFENING GATENTEKST

Op het einde van de les (zie hoger) geven de leerlingen de bladen terug en krijgen ze een versie waarin de posterwoorden weggelaten zijn. Ze vullen de posterwoorden individueel in.

Je toekomstige baan: heel belangrijk!

Het hart is het van de liefde. Ieder mens heeft liefde nodig. Maar om te leven heb je in de meeste landen ook geld nodig. Als je later wilt zijn, is het belangrijk dat je zelf de kost verdient. Er heel wat dingen bij het kiezen van een baan. Je moet weten wat je wilt en wat voor opleiding je daarvoor nodig hebt. Ook moet je kijken wat voor je zelf moet hebben om die baan goed te kunnen doen. Voor sommige beroepen moet je bijvoorbeeld goed tegen stress kunnen.

..... maandag is er een voorlichtingsavond over beroepen. Daar moet je naar toe als je meer informatie wilt over de baan die jou leuk lijkt. Wie weet kom je ook nog op mogelijkheden voor een baan. Er komen oud-leerlingen vertellen over hun job. Zo kun je je keuze verhalen van mensen die al ervaring hebben. de drukte die we die avond verwachten, moet je je wel inschrijven bij de secretaresses van de school. Alleen de mensen die zich hebben ingeschreven kunnen naar de avond, de mensen hebben pech gehad.

De posterwoorden:

✎ zelfstandig ✎ alternatief ✎ absoluut ✎ vanwege ✎ meespelen ✎ overige
✎ de eigenschap ✎ het symbool ✎ baseren op ✎ a.s. (aanstaande)

POSTER 1 – OEFENING CARROUSSEL

ORGANISATIE: groepjes van vier

WERKWIJZE

- (1) Verklaar zoveel mogelijk woorden gedurende één minuut.
- (2) Daarna geef je het blad aan een medeleerling. Verbeter eventueel, maar vul vooral de lege plekken aan gedurende één minuut.
- (3) Dit herhaal je nog driemaal. Daarna overloop je je schema met je buur.

WOORD	BETEKENIS
zelfstandig	
alternatief	
absoluut	
vanwege	
meespelen	
de eigenschap	
het symbool	
overige	
baseren op	
a.s. (aanstaaende)	

- (4) Schrijf nu drie zinnen waarin telkens een door jou gekozen posterwoord voorkomt, maar schrijf dit woord niet neer. Laat de plek waar het woord moet komen, open. Je buur leest de zinnen en vult nu de zinnen aan.

Zin 1:

Zin 2:

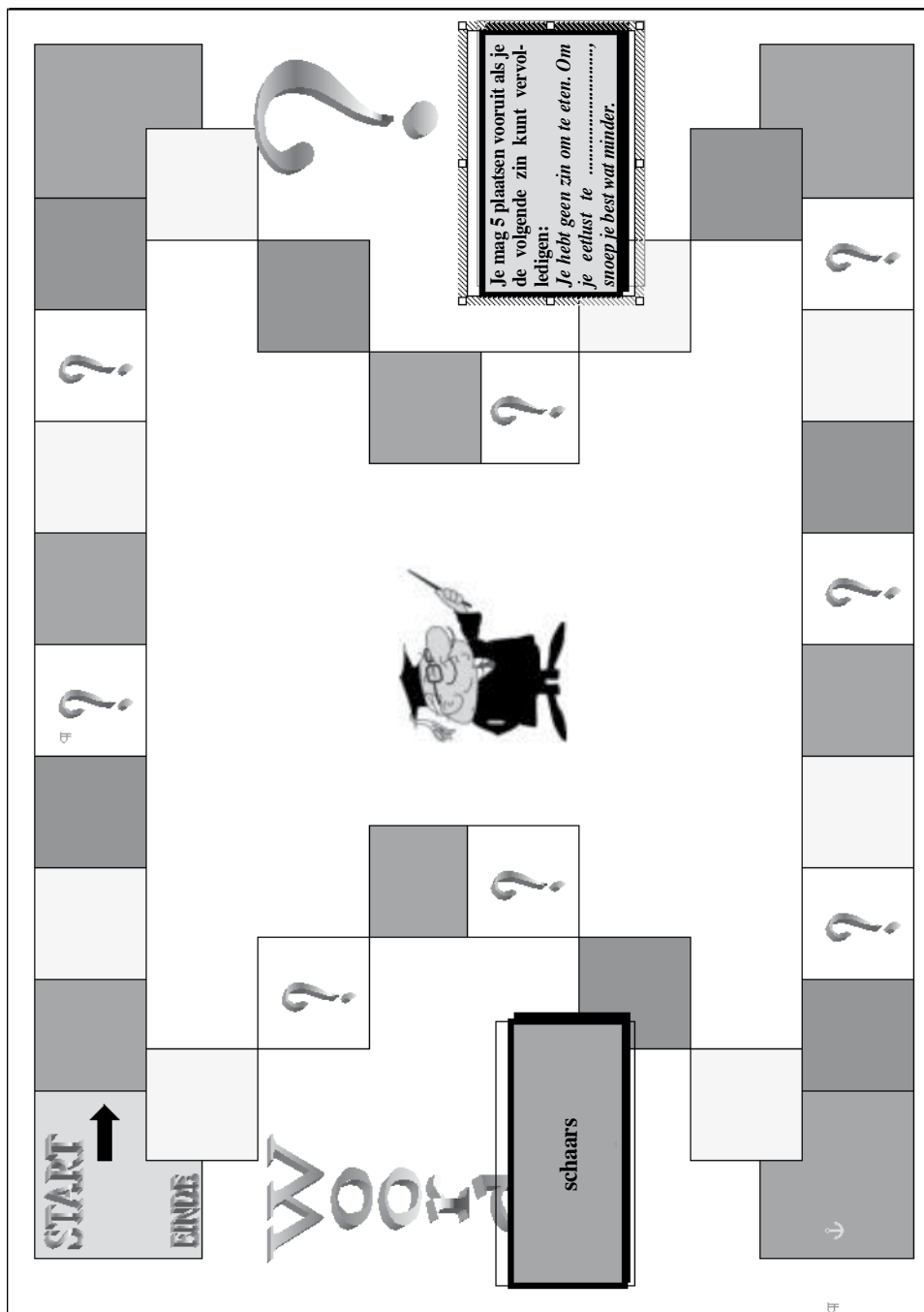
Zin 3:

Dat vooral de spellen in verband met de posterwoorden in trek zijn bij leerlingen én leraren hoeft geen betoog. Het gebroken zinnenspel, het elektrospel, memoryspel, ganzenbordspel, woordenrally, kwartet spel en bingospel scoren echt. Het zijn daaren-

boven werkvormen die interactie en coöperatie inhouden, zodat de algemene taalvaardigheid wordt vergroot.

In figuur 2 vindt u het ganzenbordspel en de woord- en vraagkaarten die erbij horen.

FIGUUR 2: *Ganzenbordspel*

SPELREGELS GANZENBORDSPEL

- ORGANISATIE:
- groepjes van 2 tot 6 spelers
 - lukrake samenstelling
 - minimum 20 woorden, maximum 60 woorden
 - minimum 10 kanskaarten, maximum 30 kanskaarten

- Je begint bij start. Wie het eerst aan het einde komt, is gewonnen.
- Je gooit om de beurt met één dobbelsteen.
- Je mag zoveel vakjes vooruit als je dobbelsteen aangeeft. Op elk gekleurd vakje moet je een roze woordkaart nemen. De kleur van het vakje waarop je staat, bepaalt wat je met het woord moet doen.

ROOD: Wat betekent het woord?

Als je het niet kunt uitleggen, gebruik je het in een zin zodanig dat de betekenis duidelijk wordt. Indien het je lukt, ga je naar het volgende rode vakje, anders ga je naar het vorige rode vakje (of terug naar start).

GROEN: Geef een synoniem of antoniem of een voorbeeld van het woord. Indien het je lukt, ga je naar het volgende groene vakje, anders ga je naar het vorige groene vakje (of terug naar start).

GEEL: Maak een zin waarin het woord kan voorkomen. Op de plaats van het woord zeg je 'biep'. Wie het eerst een teken geeft en het woord raadt, mag samen met jou naar het volgende gele vakje. Indien het niet lukt, blijven jullie ter plaatse staan.

- Als je op een vraagteken belandt, moet je een blauwe kanskaart met vraagtekens nemen. Daarop staat wat je moet doen.
- In groep bepaal je wat juist en fout is. Als je er niet uit komt, doe je een beroep op je leerkracht.

RESULTATEN

We leggen er nog eens de nadruk op dat deze expliciete oefeningen niet los mogen worden gezien van de eerder impliciete aanpak die in alle lessen, door alle leraren wordt gehanteerd. Juist in de combinatie van beide schuilt de kracht van het project.

Belangrijk daarbij is dat leerlingen ervaren dat al hun leraren zich gezamenlijk inspannen om hen te helpen.

De vraag blijft natuurlijk of al die inspanningen ook resultaten opleveren. Wetenschappelijk onderzoek is er niet verricht, maar leerkrachten getuigen dat de leerlingen

zelf aanhalen wanneer een leraar een schooltaalwoord gebruikt. Ze herkennen ze (d.w.z. worden zich bewust van het belang van begrippen en woorden binnen hun leerproces) en begrijpen ze ook beter in een tekst of proefwerk. Uit zowel de rechtstreekse evaluatie van de woordkennis als de indirecte toetsing (verwerkt in toetsvragen en werkbladen) blijkt dat de leerlingen de woorden receptief beheersen.

Het aantal, namelijk 280 schooltaalwoorden per jaar, lijkt weliswaar een druppel op een hete plaat. In het eerste jaar van het secundair onderwijs zou een leerling al zo'n 15.000 woorden moeten beheersen.

Voor sommige scholen is het beter om met een opstapje zoals het Posterproject te starten dan meteen een algemeen, allesomvattend taalbeleidsplan op papier te zetten.

Aangezien de posterwoorden hoogfrequente schooltaalwoorden zijn (de ontwikkelaars hebben ze geselecteerd op basis van frequentie in allerlei schoolboeken) is dat aantal toch belangrijk. Het Posterproject vormt een concrete ingang om met die woorden te werken en woordleerstrategieën aan te leren. En dit blijkt te luk-

ken: leerlingen haken niet meer af als ze een 'onbegrijpelijk' (schooltaal)woord zien.

Het aanleren van schooltaalwoorden met aandacht voor woordenschatdidactiek en met motiverend materiaal biedt dus onverwachte voordelen voor de leerlingen. Maar

ook bij leerkrachten bereik je een doelstelling die je als nascholer wel in je hoofd hebt, maar die je aanvankelijk niet vooropstelde. Ze worden zich namelijk bewuster van hun taalgebruik en de taalmoeilijkheden van hun leerlingen. Ze zoeken er oplossingen voor en verlagen niet langer automatisch hun taalniveau. Hun pedagogisch-didactisch handelen, d.w.z. hun instructie, begeleiding en evaluatief handelen wordt 'taliger'. Ze merken ook dat aandacht besteden aan taal op langere termijn geen tijdverlies is, integendeel. Ze praten erover met hun collega's, ze ontwikkelen en bespreken samen materialen, ze leren van elkaar. Ze hebben het over de manier waarop ze hun lessen opzetten, over wat wel of niet werkt, kortom over allerlei aspecten van taalbeleid (zie ook de twee themanummers van *VONK*). Daarbij vallen al eens termen als 'taalgericht vakonderwijs' en 'samenwerkend leren'. Voor sommige scholen is het beter om met een opstapje zoals het *Posterproject* te starten dan meteen een algemeen, allesomvattend taalbeleidsplan op papier te zetten. Op zich is het *Posterproject*, aangevuld met de Brusselse materialen, dus doel en middel.

Het verzoek van mijn collega heb ik nu ingewilligd. Mijn ongeordende gedachten, inadequaat woordgebruik en verkeerde stijl zijn zodanig aangepast dat de communicatie met mijn lezer hopelijk geslaagd is. Ik heb het *Posterproject* er niet voor nodig gehad, maar het kan als element van een breder taalbeleid een hulp zijn om die vaardigheid te bereiken.

Hilde Leon

Nascholingscentrum Brussels Hoofdstedelijk Gewest
K. Bogaerdstraat 4, 1020 Brussel
nascholing.brussel@skynet.be
www.nascholingbrussel.be

Noten

- 1 *We moeten omhoog, zei een architect uit Singapore tegen me. We hebben geen keuze meer. Singapore is maar een klein eiland met een sterk groeiende bevolking. We kampen met zo'n ruimtegebrek dat we niet anders kunnen. Vanzelfsprekend gun ik iedereen een huis met een tuin aan beide zijden, het liefst eromheen. Voor de meeste mensen is dit nog steeds de ideale wijze van wonen, maar dat is een niet meer te verwezenlijken droom geworden.*
- 2 *Scholen die het Posterproject willen invoeren, kunnen de invoeringsmodule 'Woordenschat in alle vakken' (Van Bree, 1999) raadplegen. Ze kunnen ook een beroep doen op externe ondersteuning (zie infra)*
- 3 *<www.woordenweb.nl>
Uitgeverij Partners, Postbus, 639, NL-3009 AP Rotterdam, tel. 00-31-10- 407 15 63, fax 00-31-10-407 16 44, E-MAIL partners@cedgroep.nl*
- 4 *Het Nascholingcentrum Brussels Hoofdstedelijk Gewest vzw werkt netoverschrijdend en heeft als taak specifieke nascholingsprogramma's te ontwikkelen voor en vorming te geven aan leraren, directies en andere onderwijsmensen die werken in het basis- en secundair onderwijs van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.*
- 5 *Deze lesideeën zijn ontwikkeld aan het Koninklijk Atheneum Emanuel Hiel, Schaarbeek.*

Bibliografie

Bots, R. (1999). *Het Posterproject 1. Woordenschatuitbreiding voor leerjaar 1 in het voortgezet onderwijs (geschikt voor vmbo, havo en vwo)*. Handleiding en werkschrift. Rotterdam: Partners.

Hajer, M. & Meestringa, T. (1995). *Schooltaal als struikelblok. Didactische wenken voor alle docenten*. Bussum: Coutinho.

Meys, D. & Van der Veer, E. (1999). *Het Posterproject 2. Woordenschatuitbreiding voor leerjaar 2 in het voortgezet onderwijs (geschikt voor vmbo, havo en vwo)*. Handleiding en werkschrift. Rotterdam: Partners.

Themanummer Taalbeleid (1). *VONK* 31/1 (sept.-okt. 2001).

Themanummer Taalbeleid (2). *VONK* 31/2 (nov.-dec. 2001).

Van Bree, D. (1999). *Woordenschat in alle vakken. Invoeringsmodel voor Het Posterproject en Woordbreker*. Rotterdam: Partners.

Van den Nulft, D. & Verhallen, M. (2002). *Met woorden in de weer. Praktijkboek voor het basisonderwijs*. Bussum: Coutinho.

Verhallen, M. & Verhallen, S. (2001). *Woorden leren, woorden onderwijzen. Handreiking voor leraren in het basis- en voortgezet onderwijs*. Hoevelaken: CPS.